

1. Rumî 1328 (1912-1913) yılı Samsun limanı ihracatı

Raif İVECAN¹

APA: İvecan, R. (2021). Rumî 1328 (1912-1913) yılı Samsun limanı ihracatı. *Rumeli Tarih Araştırmaları Dergisi*, (2), 1-21. DOI: 10.51297/rumelitar.2021.1

Öz

1800'lerin başında 2000 nüfuslu küçük bir sahil kasabası olan Samsun, bir asır içerisinde elli kat büyüyerek önemli bir ticaret şehrine dönüşmüştü. Bunda Karadeniz'in uluslararası ticarete açılması en önemli etkenlerden birisidir. Dünyanın önemli limanlarıyla her geçen gün artan ticari entegrasyonu, Samsun'un gelişim ve büyümesini aynı doğrultuda olumlu yönde etkilemiştir. Geniş bir hinterlanda sahip konumu, Samsun'un ticari sıçramasında kuşkusuz diğer bir önemli faktördür. Bu konumuyla Samsun, gerek ihracat gerekse ithalatta önemli bir liman kenti olarak tanınmıştır. Çalışmada Samsun limanından gerçekleşen bir yıllık ihracat (R.1328/M.1912-1913), dönemin Samsun Gümrüğü'nün hazırladığı *İstatistik* adlı eserdeki bilgiler üzerinden izah edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Samsun, ihracat, ticaret, gümrük, istatistik

Samsun port export for the year 1328 Rumî (1912-1913)

Abstract

Samsun was a coastal town with a population of 2000 inhabitants at the beginning of the nineteenth century. It had become an important trade center growing fifty-fold within a century. One of the main reasons behind this was opening of the Black Sea to the international trade. Growing commercial integration with the prominent ports in the world had caused the growth and development of Samsun likewise. Having a vast hinterland had also played a crucial role in the commercial growth of Samsun. Samsun has been defined as an important port city for both import and export with such location. In this study, an annual export made from the port of Samsun (1912-1913) was examined based on the book of Statistics prepared by Customs of Samsun of the period.

Keywords: Samsun, export, trade, customs, statistic

Giriş

Trabzon ile karşılaştırıldığında XIX yüzyıla kadar mütevazı bir liman kasabası olan Samsun'un, uzun mesafe ticaretinden pek fazla pay almadığı anlaşılmaktadır. İstanbul, Kırım ve özellikle İran ile olan bağlantısı, Trabzon limanını çok daha hareketli ve avantajlı bir konuma getirmişti.

Karadeniz'de ticaret öncelikle karşılıklı kıyılar arasında olmak üzere, İstanbul ve Akdeniz arasında tarih boyunca devam etmişti. Karadeniz'in kabaca kuzey güney kıyıları arasında esir, silah ve yağ başta olmak üzere, tekstil ürünleri, deri, tuz gibi ürünlerin ticareti yapılmaktaydı. Anadolu sahillerinden Kırım'a

¹ Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü (Kırklareli, Türkiye), raif.ivecan@klu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0644-0707 [Makale kayıt tarihi: 24.04.2021-kabul tarihi: 01.06.2021; DOI: 10.51297/rumelitar.2021.2]

pamuklu dokumalar, Amasya'dan ipekliler, Ankara ve Tosya'dan sof, pirinç gibi ürünler giderdi. Tokat'ta üretilen sarı maroken deriler, Karaman ve Diyarbakır'dan gelen kırmızı boyalar, Tokat'ın boyalı kumaşları gibi pek çok ürün başta Samsun olmak üzere bölgedeki limanlar vasıtasıyla Karadeniz'in kuzey sahillerine sevk edilirdi. Ege bölgesi ve adalardan ise zeytinyağı, zeytin, kuru üzüm, şarap gibi ürünler gönderilirdi. Kefe'den bu ürünlere karşılık, esir, buğday, sadeyağ, donyağı, tuz, balık gibi ürünler gelirdi (Faroqhi, 1993, s. 108 vd.). Karadeniz'e komşu olan bölgelerdeki siyasal gelişmeler ve Karadeniz'deki güvenlik sorunları bu ticaretin seyrini belirleyen en önemli faktörlerdendi.

Bölgenin coğrafi yapısı, kıyı şeridinde tarımsal alanların darlığı ve limanları iç bölgeye bağlayan yolların çetin şartları, bölgenin Karadeniz ticaretine katılımını sınırlıyordu. Samsun, İstanbul ve bununla birlikte küçük çapta da olsa Kırım ve Kafkaslara pamuklu ihracatı yapılan bir çıkış limanıydı. Sinop ve Trabzon'un gölgesinde kalan Samsun'un ticaret açısından asıl önemi, Anadolu'daki ticaret yollarını Karadeniz'e bağlayan bir geçiş noktasında bulunmasından kaynaklanıyordu. 15. asrın sonlarından itibaren yabancılara kapalı olan Karadeniz ve bölgedeki ticaret, başta İstanbul olmak üzere, Osmanlı Devleti'nin iase sistemi çerçevesinde şekillenmekteydi. Bu sistemin bir parçası olan Samsun, aynı zamanda İstanbul'un iasesi için çevreden sağlanan malların gemilere yüklendiği bir liman görüntüsü arz ediyordu.

16. asır başından itibaren yabancılara kapalı olan Karadeniz'de ticaret ve deniz taşımacılığına Osmanlılar hâkimdi. Bu durum 1768-1774 Osmanlı-Rus harbi sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'na kadar devam etmişti. Bu anlaşmayla Rus gemilerine Karadeniz'de seyahat özgürlüğü tanındığı gibi, Rusya uyruklu tüccarların Osmanlı ülkesinde ticaret yapma serbestiyesi de verilmişti (Köse, 1997, s. 171).

Rus gemilerine tanınan Karadeniz'de seyahat dokunulmazlığı, ardından diğer Avrupa ülkelerine de verilmeye başlandı. Bu ayrıcalık ilk olarak 1784 yılında Avusturya, 1799'da İngiltere, 1802'de de Fransa'ya tanınmış oldu (Turgay, 1994, s. 46-47). Bu gelişme Karadeniz'deki iki asırlık Osmanlı ticari tekelinin sona ermesi anlamına geliyordu. Ticaret gemilerinin serbestçe geçiş ve bölgedeki ticari hakları tanınmasına rağmen, gerek Boğazlara hâkimiyeti ve gerekse bölgedeki köklü geçmişi sayesinde Osmanlılar, Karadeniz'deki fiili üstünlüğünü 1829 Edirne Antlaşması'na kadar sürdürdüler.

Küçük Kaynarca Antlaşması'yla uluslararası ticarete açılan Karadeniz'de ekonomik hareketlilik artmıştı. Deniz taşımacılığındaki gelişmeler ve ticarî hareketliliğe bağlı olarak bölgenin ekonomik hayatında başta Ruslar olmak üzere İngilizler, İranlılar ve bunlara aracılık eden Ermeni ve Rum tüccarlar çok daha etkin bir hale gelmişlerdi (Turgay, 1994, s. 47). 1836 yılında bir İngiliz şirketi İstanbul-Samsun-Trabzon buharlı gemi hattını kurdu ve bir buharlı gemi ile hizmet vermeye başladı. Ertesi yıl yani 1837'de aynı hat üzerinde yeni bir Osmanlı buharlı gemi hattı faaliyete başladı. Bu karlı girişimleri Avusturya, Fransa ve Rus şirketleri takip ederek onlar da aynı güzergâhta kendi hatlarını kurarak faaliyete başladılar (Dıñoğlu, 2011, s. 12). Bu girişimler Karadeniz'deki ticarî faaliyetteki artışı ve ekonomik büyümeyi göstermesi açısından kayda değerdir. Açılan bu buharlı gemi hatları üzerinde yer alan Samsun, bu gelişmelerden pozitif yönde etkilenmiş, şehrin ticarî faaliyeti önem kazanmaya başlamıştır. Fransa'nın Trabzon konsolosu 1836 yılına ait raporunda "Sinop ve Samsun şehirlerinin ticareti çok önem kazanmaya başladı. Bu şehirler İstanbul'dan her türlü mamul ticaret maddesi ve kolonyal mallar almış ve bunları Sivas, Amasya ve Kayseri'ye kadar göndermişlerdir. Karşılığında da iç kısımlardan yün, keten tohumu, ceviz ve zamk almıştır. Bu malların nakliyesi deve sırtında yapılır ve bu şekilde Trabzon'daki

dağlık ve dik araziyle mukayese ettiğimizde daha az nakliye masrafı ortaya çıkmaktadır. ...ve Samsun'da konsoloslukların açılmasına ihtiyaç duymaktadır." kaydıyla Samsun'un artan ticari önemini ve burada bir konsolosluk açılması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır (Yılmaz, 2014, s. 66).

1774 sonrası başlayan Karadeniz'deki ticari hareketlilik, 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması ile yeni bir ivme kazanmıştır. Bu anlaşma, İngiliz tüccarlarına Osmanlı coğrafyasında rahatça dolaşma ve her türlü emtiayı satın almalarına izin veriyordu. Bu hükmü tamamlayan parça ve aynı zamanda belki de daha etkin hissedilmesini sağlayan anlaşma kararı ise Osmanlı tarım ürünleri üzerindeki tekelin kaldırılmasıydı. Bu anlaşma ile ilgili tüm olumsuz kanaate rağmen, bu tekelin kaldırılması Osmanlı tarımsal üretiminde bir canlanmaya yol açmıştır. Tarımsal üretimdeki bu artış, bu ürünlerin ticaretini de beraberinde getirmişti. Verimli iç bölgelere kolay ulaşımı yönüyle Samsun, art bölgesindeki ürünlerin denize çıkış noktası yönüyle önem kazanmaktaydı. 1838 Antlaşması'yla artan ticarî hareketlilikten büyük bir pay alan Samsun özellikle tarım ürünlerinin yoğun ticaretine konu olmuştur (Turgay, 1994, s. 56). Zira Osmanlı tarım ürünlerine Avrupa'daki yüksek talep bunda etkili olmuştur. Avrupalıların bu talebi Osmanlı tarımsal üretimi için de itici bir güç olmuş ve bu ürünlerin ihraç edildiği limanların gün be gün büyümesine yol açmıştı. Mısır ve tütün başta olmak üzere bölgenin tarım ürünlerinin ticarî çıkış noktası olarak Samsun bu büyümeden en çok yararlanan yer olmuştur. 1853 yılından 1856 yılına gelindiğinde yani üç yıllık bir zaman zarfında Samsun, gerek ithalat gerekse ihracat hacmini ciddi anlamda artırmıştı. İthalatta bu oran ikiye katlanırken, ihracatta ise yüzde ellilik bir artışla, kabaca 428 binden 627 bin sterline ulaşılmıştı (Dıñoğlu, 2011, s. 15).

19. asrın sonuna gelindiğinde Samsun, art bölgesi dâhil, yerel tarım ürünlerinin Avrupa pazarlarına ulaştırılmasında bir çıkış kapısı olarak büyük önem kazanmış, ihracat alanında Trabzon'u geçmeye başlamıştır. Bunda kuşkusuz ticarî tarımdaki artış önemli rol oynamıştır.

Tarım temelli Osmanlı ekonomik anlayışı 19. yüzyılda da değişmeden devam ediyor ve temel zenginlik kaynağı olmayı sürdürüyordu. Osmanlıların sanayileşme çabası, kökleşmiş geleneksel yapı ve anlayışların altında filiz vermeye çalışıyordu. Fakat bu çabanın karşısında yükselen toplumsal dinamikler ve gelenek duvarını bir yana bıraksak dahi imparatorluğun içinde bulunduğu üç kronik sorun işi içinden çıkılmaz bir hale sokuyordu: Parasızlık, yetişmiş insan kıtlığı ve zaman darlığı. Bu üç açmaza, toplum ve devlet kodlarının direnci, Avrupalıların gerek siyasî gerekse ekonomik sınır tanımaz saldırgan yayılmacılığı da eklenince Osmanlıların sanayileşme çabaları çok daha sınırlı ve cılız olmaktan öteye geçemiyordu. Böyle bir ortamda Osmanlılar, tipik davranış şekilleri olan pragmatizme yöneliyorlardı. Öyle anlaşılıyor ki, sanayi alanında Avrupa ile rekabet edemeyeceklerini anlayan Osmanlılar, tarıma daha fazla yönelerek bu mücadeleyi ellerinden gelenin en iyisini yapmaya çalışarak sürdürmeyi hedefliyorlardı. 19. yüzyılda devlet, diğer alanlarda olduğu gibi tarım alanında da bir dizi reformlar başlattı. Numune çiftliklerin kurulması, tarımda makineleşmenin teşvik edilmesi, yeni ürünlerin ekim ve üretilmesi, ziraat mektebinin açılması bu girişimlere örnek olarak sayılabilir.

Tarım alanındaki reform girişimleri etkisini göstermeye başlayacak ve 19.yüzyılda Anadolu'da ticarî tarım her geçen gün daha da yaygınlık kazanacaktır. Bu yalnızca ticarî alanla sınırlı kalmayacak, genel manada tarımsal üretimde de bir canlanma ile paralellik gösterecektir. Artık tütün ekimi ve ipek böceği yetiştiriciliğine çok daha bilinçli yaklaşan, üretimde kaliteyi ve miktarı artırmayı hedefleyen bir çaba

vardır. Bu bilinç ve çaba tahıl üretiminden, meyveciliğe; bağcılıktan zeytinciliğe kadar uzanmakta, Anadolu tarım toplumunun zihniyet değişimine yol açmaktaydı (Arıcanlı, 1998, s. 136).

Sanayileşmeyi kısa sürede beceremeyeceklerine inanan Osmanlıların buna karşılık pragmatik bir cevap olarak tarımda değişim ve reforma yönelmiş olmaları pek ala mümkün. Fakat tarım ürünleri üzerindeki Osmanlı devlet tekeli kaldırılan 1838 Osmanlı-İngiliz Antlaşması'nı unutmamak gerekiyor. Bu anlaşma sonrasında İngilizler, Osmanlı topraklarından istedikleri ürünü satın alma hakkını da elde etmişlerdi. Bu ve sonrası gelişmeler Osmanlı topraklarını, başta İngiltere olmak üzere, Fransa, Avusturya, Almanya gibi ülkeler için potansiyel bir hammadde ve pazara dönüştürmüştü. Avrupalılar başta olmak üzere yabancıların Osmanlı topraklarında kendi ihtiyaç duydukları ürünlere aşırı talebi, Osmanlı tarım anlayışının da evrilmesine yol açmaya başlamıştı. Zira Osmanlı tarım toplumu bundan böyle yaptığı ve yapacağı üretimde potansiyel yabancı alıcıların beklentilerini gözlemek durumundaydı. Bir yönüyle bu, talebe yönelik üretim olarak da yorumlanabilir.

Ticarî hayatının canlanmasına paralel olarak Samsun, insanlar için her geçen gün biraz daha artan bir cazibe merkezi haline gelmeye ve dış göç almaya başladı. 1810'lu yıllarda 2000 civarında olan şehir nüfusu 1850'de yaklaşık 18 000'e ulaşmıştı. 1870 yılında 50000 olan nüfus 20. Asrın ilk yıllarında 80 000'e 1914 yılında ise 105 000'e ulaşmıştı (Dığıroğlu, 2011, s. 85; Karpat, 2003, s. 222-223).

Artan ticarî hareketliliği sayesinde Samsun, yalnızca Osmanlı tebaasını değil aynı zamanda Avrupalı, Rus, İranlı gibi yabancı tüccarları da kendine çekmiş ve şehre gelip yerleşmelerine imkân tanımıştır. Gittikçe kalabalıklaşan ve ticaret hacmi büyüyen Samsun, artık uluslararası ticaret ağına bağlanan bir liman kenti olarak ismini duyurmaya başladı. Bölgeye Avrupalı tüccarların gelmesi Samsun şehrinin hinterlandı olan bölgede ticarî hayatın gelişmesini tetiklemişti. Amasya, Tokat ve Sivas'a kadar uzanan bölgenin ticarî ürünlerinin çıkış noktası olan Samsun, aynı zamanda bu bölgeye akacak Avrupa mallarını aktarma (transit) limanı konumuna da yükselmişti. Collas, 1850'lerin sonlarında Samsun limanına gelen ithal malların Amasya, Tokat, Sivas, Kayseri, Diyarbakır ve Musul'a kadar geniş bir yelpazeye dağıtıldığını belirtmektedir. Yine bu zikredilen bölgenin ürünleri Samsun iskelesi vasıtasıyla ihraç edilmekteydi (Collas, 1864, s. 274). Limanın ticarî hacminin artmasında Samsun ile art bölgesi arasındaki karayolu ulaşım ağının iyileştirilmesi yolunda atılan olumlu adımlar etkili olmuştu. Limanın öneminin artması ile limana ulaşacak karayolu bağlantılarını iyileştirmeye ağırlık verme biri birini tetikleyen bir mekanizmadır. Bu bağlamda 1800'lü yılların sonlarına doğru Samsun-Çarşamba, Samsun-Bafra ve Samsun-Sivas yollarının tamamı veya bir kısmı tamamlanmıştı (Duran, 1990, s. 62).

Hinterlandının karayolları ile Samsun'a bağlanması, bu bölgeden gelen ürünlerin Samsun limanı aracılığı ile İstanbul ve özellikle de yurtdışına gönderilmesinde ve ithal ürünlerin de iç bölgelere ulaştırılmasında önemli rol oynamıştı. Tüm bu gelişmeler bir transit limanı konumuna yükselen Samsun'da, ürün çeşitliliğini ve hizmet sektöründeki istihdamı artırmıştı. Ulaşım ve ticarî hayattaki iyileştirme ve gelişmeler, ürünlerin pazarlanmasını kolaylaştırmış, bunun bir yansıması olarak da bölgede ticarî tarım özellikle de tütün ekimi artmıştı (Yolalıcı, 1998, s. 78 vd.).

Samsun'daki ticarî faaliyetin nasıl bir gelişme gösterdiğini, iskeleye uğrayan gemi sayısındaki artış da ortaya koymaktadır. Samsun limanına 1841 yılında gelip giden gemi sayısı 200 iken bu rakam 1857'de 433'e yükselmiştir. Aşağıda verilen tabloda da görüleceği üzere, 1880'lere gelindiğinde

1302 adede ulaşan bu sayı yüzyılın sonunda 2982'ye ulaşmıştır (Dıĝıroĝlu, 2011, s. 67-68). Limandaki gemi sayısındaki bu düzenli artış ile şehrin nüfus artışıdaki paralellik, ticari hareketliliğin pozitif yönlü durumunu açıkça ortaya koymaktadır.

Samsun Limanına Uĝrayan Toplam Gemi Sayısı ve Tonajları

YIL	ADET	TONAJ	YIL	ADET	TONAJ
1873-1874	1311	288 317	1883-1884	1644	388 678
1874-1875	1394	318 329	1895-1896	2136	654 664
1875-1876	1256	299 152	1896-1897	2276	638 266
1876-1877	1193	318 326	1899-1900	2836	736 634
1877-1878	1236	249 461	1900-1901	2982	613 306
1878-1879	1177	251 569	1901-1902	2401	630 317
1879-1880	1345	363 995	1902-1903	1913	725 342
1880-1881	1302	388 254	1903-1904	1900	723 617
1881-1882	1227	337 179	1912-1913	1850	944 924

Samsun limanı aracılığıyla gerçekleşen ticaret hacmindeki büyümeyi göstermesi açısından bazı rakamlar vermek yerindedir. Samsun limanı vasıtasıyla gerçekleşen 1842 yılı ihracatı 147 310 sterlin iken on yıl sonra 1852'de bu rakam 235.529 sterline ulaşmıştı. İthalat rakamları ise 122 465'ten 329.007 sterline yükselerek yaklaşık üçe katlanmıştı. İhraç edilen ürünler başta tütün olmak üzere, mısır, un, ipek kozası ve bakır ağırlıklı ürünlerdi (Dıĝıroĝlu, 2011, s. 68).² 1873'te gerçekleşen ihracat 383.104 sterlin iken ithalat 646.500 sterlindir. 1873 yılında 383.104 olan ihracat, 1890 yılında 1.033.455 sterline ulaşmıştır. Daha sonra düşüş gösteren ihracat 1898 yılında 747.550 sterlin olarak hesaplanmıştır. 1873'de 646.500 sterlin olan ithalat, 1898 yılına gelindiğinde 517.950 sterline gerilemiştir (Kütükoĝlu, 1988, s. 123). Tüm bunlar XIX. yüzyılda Samsun limanının öneminin ve ticarî faaliyetinin artış hızını açıkça ortaya koymaktadır. Bu gelişmenin bir sonucudur ki 19. yüzyılın son çeyreğinde sadece Anadolu ihracatı söz konusu olduğunda Samsun'un ticarî hacmi Trabzon'u geride bırakmıştı. İran transit ihracatı ile birlikte hesaplandığında dahi Trabzon'daki ihracat hacmi 1881 yılında Samsun'un gerisinde kalır (Kütükoĝlu, 1988, s. 106). Trabzon gibi önemli bir liman kentiyle 19. yüzyıl sonlarına doğru ticarî alanda at başı bir mücadele yapabilecek hale ulaşması, Samsun limanındaki büyümeyi apaçık gözler önüne sermektedir.

Yeni yüzyılın ilk yıllarına ait Trabzon Vilayet Salnameleri, Samsun limanı ticari hacminin artarak devam ettiğini göstermektedir. Bu yıllıklara göre R. 1315 (M.1899) senesi Samsun limanından gerçekleşen ihracat 59.330.920 kuruştur. Ertesi yıl yani R.1316 (M.1900)'da yapılan ihracat 66.463.760 kuruş iken 1317 (1901)'de bu rakam 75.600.680'e yükselmiştir. Ertesi yıl yani 1318 (1902)'de 130.829.600'e ulaşan ihracat rakamları 1319 (1903)'a gelindiğinde yaklaşık 9 milyonluk bir artışla 139.461.840 kuruş olarak kaydedilmiştir. Yapılan bu ihracatta tütünün önemli bir ağırlığı vardır. R.1316 ve 1317 yıllarında toplam ihracatın yaklaşık %25'ini oluşturan tütün bedel oranı 1317'de %49'a 1319'da ise %63'e yükselmiştir. Yine aynı yıllıklardaki kayıtlardan R.1316 yılında Samsun limanında gerçekleştirilen ithalat 49.015.245 kuruş olup 1317'de ise bu rakam

² Not: Tezde para birimi sehven "€" sembolü ile yani Euro cinsinden verilmiştir.

71.440.600'e ulaşmıştır. 1317'ye gelindiğinde 62.277.480 olan ithalat bedeli, ertesi yıl yani 1319'da yalnızca 4 milyon kadar artarak 66.373.535 kuruş olarak gerçekleşmiştir (Hicri 1319; 1321 ve 1322 tarihli Trabzon Vilayeti Salnameleri).

Rumi 1328 miladi 1912-1913 yılı Samsun limanı ihracatı

Rumi 1328 yılı (14 Mart 1912'den 13 Mart 1913) Samsun limanı ticarî kayıtları, Samsun Ticaret ve Sanayi Odası tarafından tutularak, *İstatistik* adlı eseri meydana getirmiştir (İvecan, 2019). Eserde yalnızca Samsun limanına ait ticarî veriler ortaya konulmakla kalmamış, aynı zamanda bu ticarete etki eden faktörlerden de bahsedilmiştir. Bu dönemde yaşanan Trablusgarp Savaşı'nın, genel manada Osmanlı Devleti'nin ticari hayatını, bunun bir doğal uzantısı olarak da Samsun piyasasını olumsuz yönde etkilediği belirtilmiştir. Savaş dolayısıyla diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi Samsun'da da bankaların tüccarlara kredi vermeyi kestiği gibi mevcut alacaklarını tahsil için işlem başlattığını, bunun da piyasalarda büyük bir umutsuzluğa ve iktisadi çöküntüye yol açtığı kaydedilmiştir. Buna ilaveten muharebe esnasında Çanakkale Boğazı'nın İtalyan donanması tarafından kapatılmasının, savaş dolayısıyla Samsun piyasasında hissedilen ekonomik buhranı daha da artırdığı ifade edilmiştir. Trablusgarp Savaşı ardından patlak veren Balkan Savaşı'nın da Samsun ticareti üzerinde yaptığı etki gözler önüne serilmiştir. Kitapçıkta verilen istatistik bilgilerinde yeri geldikçe, bazı ürünler ile ilgili dipnotlarda bu olumsuz etkiden ayrıca bahsedilmiştir. Örneğin İstanbul'a gönderilen yumurta için *“Doğrudan doğruya Marsilya, Teriste ve Barselon limanlarına sevk ve ihrâcı mu'tâd iken bâlâdada beyân ve tafsîl olunduğu üzere Çanakkale Boğazı'nın kapanması üzerine bi'l-mecbûriye Romanya tarikiyle Avrupa'ya emrâr edilmek üzere Dersaadet'e gönderilmiştir.”* kaydı düşülmüştür. İtalya'yla olan savaşın sona ermesiyle bu ülke ile yapılan ticaret kaldığı yerden devam etmiştir. Bu ülkeye yollanan bazı ürünlerin altındaki *“Akd-i musâlahadan sonra”* kaydı gerçekleşen bu ticaretin anlaşma sonrası döneme ait olduğunu göstermektedir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen Rumi 1328 (1912-1913) yılında Samsun iskelesi vasıtasıyla gerçekleştirilen yurtdışına yönelik ihracat 198.681.618 ve ithalat 123.071.571 olmak üzere toplam 321.753.189 kuruştur. Ayrıca Samsun iskelesinden imparatorluğun diğer şehirleriyle yapılan ihracat 57.257.094, ithalat ise 20.687.789 olup, toplam 77.944.883 kuruştur. Gerek yurtdışı gerekse yurtiçi ihracat ve ithalatın tamamı dahil edilerek Samsun limanının Rumi 1328 yani 1912-13'e ait bir yıllık toplam ticaret hacmi 399.698.072 kuruştur.

Bu kayıtlardan da anlaşılacağı üzere, gerek ihracat gerekse ithalatta iki türlü faaliyet gerçekleşmekteydi. Yani bunlardan birisi doğrudan yurt dışı ile yapılan; ikincisi ise başta İstanbul olmak üzere imparatorluğun diğer şehirleriyle gerçekleştirilen ihracat-ithalat idi. Rumi 1328 tarihli yani 1912-13 yılına ait tutulan gümrük istatistik kayıtlarında yurtdışı ve yurtiçi ihracat ve ithalatı biri birinden ayrılarak kaydedilmiştir. Buna rağmen yurtdışına yapılan gerek ihracat ve gerekse ithalat kayıtlarında Dersaadet yani İstanbul'u da görmekteyiz. Tuzlu bağırsak gibi birkaç kalem mal hariç, bu ürünlerin yurtdışına gönderildiği yönünde *“İstanbul'dan Avrupa'ya sevk edildiği muhakkak ise de nerelere gönderildiği bizce anlaşılammıştır.”* şeklinde açıklama notları düşülmüştür. Bazı ürünlerde bu yönde notların eksikliği kayıt dikkatsizliğinden kaynaklanmış gibi gözükmektedir. Zira yurtiçine yönelik ihracat ayrı olarak kaydedilmiştir. Bunu ithalat için de akıldan çıkarmamakta fayda vardır. Yurt dışından gerçekleşen ithalat kayıtlarında her ne kadar “Dersaadet'ten” ifadesini görsek de bu ürünlerin gerçekte yurt dışı menşeli olduğu kesindir. Zira ihracatta olduğu gibi imparatorluğun başka limanlarından gelen iç ithal ürünler ayrıca kaydedilmiştir. Unutulmaması gereken bir şey varsa o da ihracat ve ithalatta İstanbul'un bir aktarım merkezi olarak iş gördüğüdür.

İhraç edilen ürünler arasında ilk sırada, ihracat toplamının yaklaşık %68'lik dilimini oluşturan yaprak tütün yer almaktadır. Tütünü sırasıyla afyon, yumurta, tiftik, küçükbaş hayvan derileri, haşhaş, yapağı, mısır, buğday, ceviz içi, kuru bamyası, halı ve kilimler, ipek kozası, av hayvanları derileri, külçe halinde bakır, cehri, ham kendir, mahlep vb. ürünler takip etmiştir.

İthal edilen ürünlerde ise ilk sırayı 57.937.437 kuruşluk değeri ile manifatura almıştır. Bu durumda toplam ithalatın %47'lik bölümü manifatura ismi ile getirilen ürünlerden oluşmuştur. Manifaturayı sırasıyla şeker, pamuk ipliği, kahve, gazyağı (petrol), tuhafiyeye eşyası, hırdavat, demir, gavsale, kanaviçe, çeşitli kâğıtlar, bakır, elbiseler, makine parçaları, demir mamulâtı, işlenmiş deriler vb. izlemiştir.

Rumî 1328 (1912-13) yılı içerisinde Samsun iskelesine uğrayan vapur sayısı 517, yelkenli sayısı ise 1333 adettir. Yelkenlilerin 17'si Rusya'ya ve 3'ü Yunanistan'a ait olup geri kalanın tamamı Osmanlı bandıralıdır. 517 vapurun 163'ü Osmanlı olup, geri kalanların 109'u Rus, 104'ü Avusturya, 88'i Fransa ve 38'i Almanya bandıralıdır. İngiltere'nin yalnızca 2, İtalya ve İran'ın 3'er ve Yunanistan'ın 7 vapuru Samsun iskelesine uğramıştır.

Rumî 1328 Miladi 1912-1913 Yılı Samsun İskelesine Uğrayan Gemiler

BANDIRA	VAPUR	ADED		TONAJ		
		YELKEN	TOPLAM	VAPUR	YELKEN	TOPLAM
Osmanlı	163	1.313	1.476	331.323	11.970	343.293
Almanya	38	0	38	64.673	0	64.673
Avusturya	104	0	104	191.364	0	191.364
İngiltere	2	0	2	3.410	0	3.410
Fransa	88	0	88	236.739	0	236.739
Rusya	109	17	126	93.871	240	94.111
İtalya	3	0	3	5.953	0	5.953
İran	3	0	3	1.626	0	1.626
Yunanistan	7	3	10	3.611	144	3.755
Toplam	517	1.333	1.850	932.570	12.354	944.924

Samsun Ticaret Odası'nın tutmuş olduğu verilere göre 14 Mart 1912'den 13 Mart 1913'e kadar (Rumî 1328) toplam bir yıllık Samsun limanından yurtdışına yapılan toplam bir yıllık ihracat 198.681.618 kuruştur. Yaprak tütün yapılan ihracatın %68'ini diğer bir deyişle 2/3'ünü oluşturmaktadır. İhracatta ezici bir paya sahip olan yaprak tütün geliri 134.964.283 kuruştur. Yaprak tütünü %12'lik pay ile afyon takip etmektedir ve toplam değeri 23.273.490 kuruştur. İhracatta üçüncü sırada yer alan ve %5'lik bir paya sahip olan yumurtadan elde edilen gelir ise 10.834.453 kuruştur.

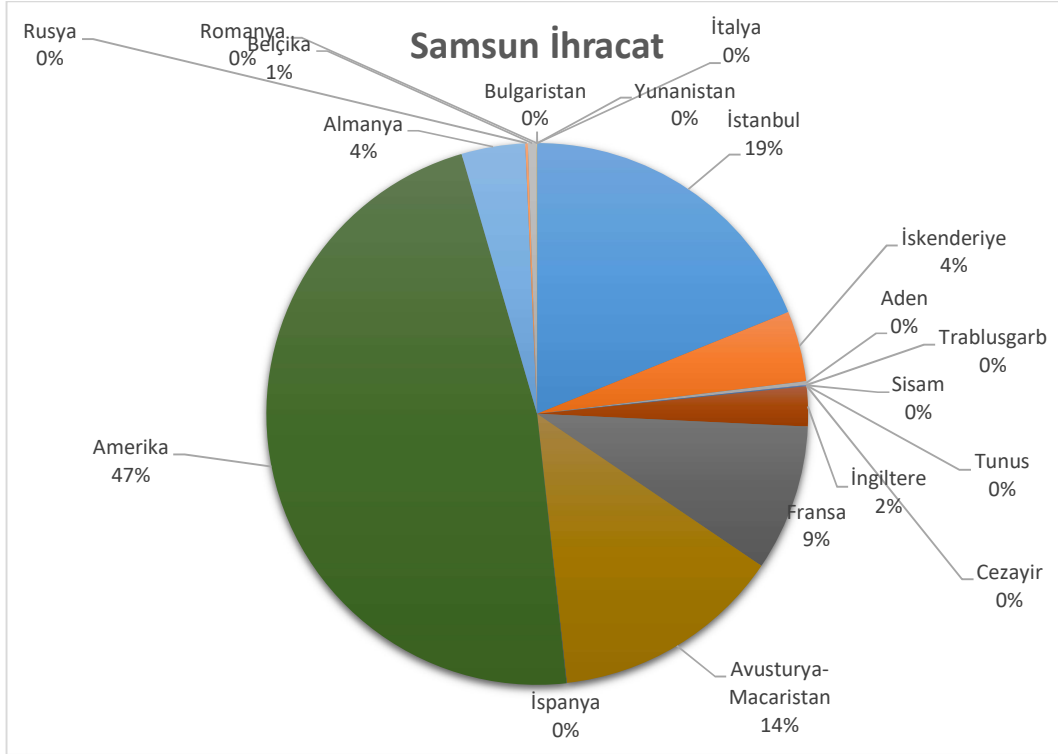
Samsun limanından yapılan ihracatta bir milyon kuruşu aşan 13 ürün kaydedilmiştir. Bunlar sırasıyla yaprak tütün, afyon, yumurta, tiftik, küçükbaş hayvan derileri, haşhaş, yapağı, mısır-kokoroz, buğday, ceviz içi, ipek kozası, kuru bamyası, halı ve kilimlerdir.

Samsun Limanından İhraç Edilen Ürünler

Ürün İsmi	Kilo	Kuruş
-----------	------	-------

Yaprak Tütün	9.487.220	134.964.283
Afyon	75.009	23.273.490
Yumurta	3.528.824	10.834.453
Tiftik	732.733	9.303.089
Koyun, Keçi, Kuzu ve Oğlak Derileri	566.106	3.755.206
Haşhaş	1607.838	2.847.459
Yapağı	291.693	1.906.658
Mısır	3.695.532	1.456.720
Buğday	1.715.240	1.249.740
Ceviz İçi	278.538	1.107.575
İpek Kozası	24.804	1.001.443
Kuru Bamya	125.781	1.060.536
Halı ve Kilimler	20.753	1.057.625
Ham Kendir	172.673	528.530
Kendir Tohumu	418.718	336.332
Keten Tohumu	139.721	148.366
İpek Tohumu	321	69.447
Cehri	182.990	579.134
Mahlep	121.438	521.271
Boynuz, Kemik Gibi Hayvan Parçaları	25.050	23.640
Arpa	61.381	20.460
Un	4.500	4.800
Bulgur	42.130	47.162
Nohut	42.840	40.665
Fasulye	57.640	57.640
Paspâl, Kepek	665.436	375.100
Tuzlu Bağırsak	10.694	268.100
Tilki, Sansar ve Tavşan Gibi Av Derileri	17.953	829.785
Elma ve Kuru Kayısı	5.233	13.216
Sarımsak	72.464	47.480
Balmumu	882	13.200
Kitre	5.109	53.700
Bakır (külçe)	171.488	694.002
Manifatura	1.331	23.791
Ceviz Kütüğü	80.018	80.018
Acıbadem, Kaysı, Karpuz ve Hıyar Çekirdekleri	14.158	56.624
Eski Lastik Hurdası	22.209	11.244
Çeşitli Eşyalar	14.261	19.634
Toplam		198.681.618

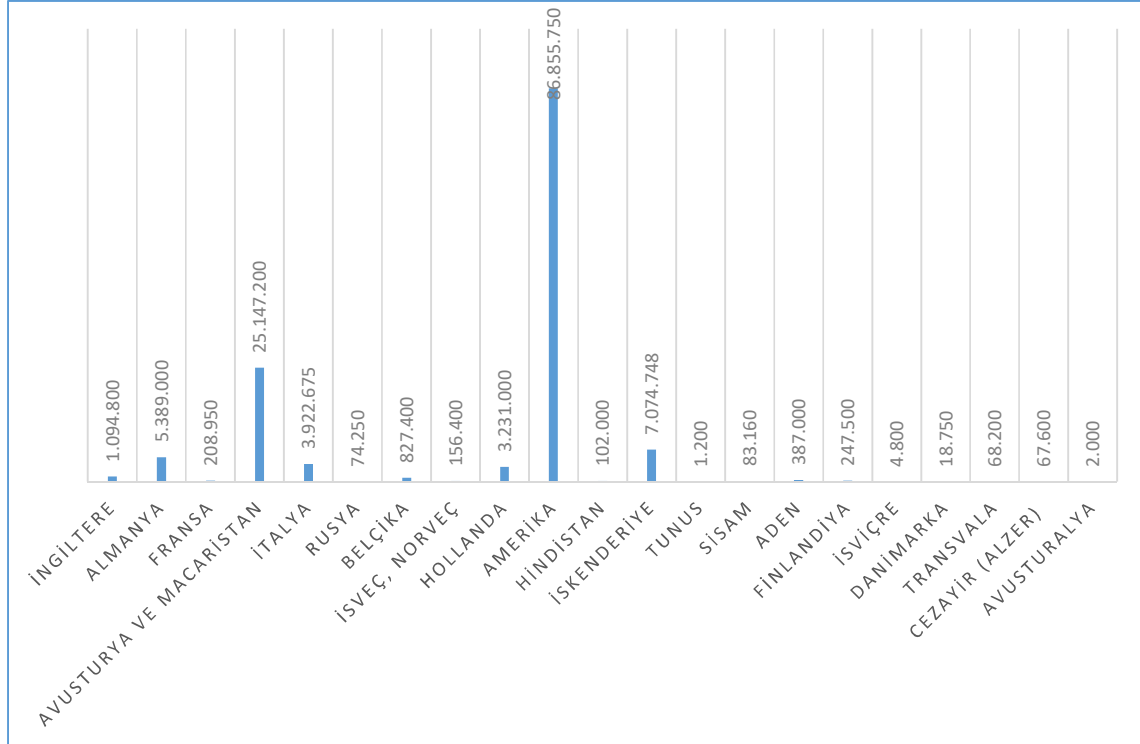
Samsun'dan yapılan ihracata damgasını vuran yaprak tütünün (Altun, 1995) en büyük alıcısı Amerika'dır. Yaprak tütünün %64'ü Amerika'ya giderken, Avusturya-Macaristan %19'luk bir payla ikinci sırada yer almaktadır. Amerika'ya gönderilen tütünün bedeli 86.855.750, Avusturya-Macaristan'ınki ise 25.147.200 kuruştur. Bu iki ülkeyi takip eden yer ise Mısır olup, İskenderiye limanına gönderilen yaprak tütün 7.074.748 kuruşla ihracatta %5'lik bir paya sahiptir. Ülke dışına yapılan tütün sevkiyatında üçüncü sırada Almanya yer almakta olup %4'lük bir ihracat payına sahiptir. Almanya'yı İtalya takip etmektedir. İtalya - Osmanlı anlaşması sonrasında gerçekleşen bu ihracat yaklaşık 4 milyon kuruştur. Barış sonrasındaki süreçte dahi böylesine bir ihracatın yapılabilmiş olması, Trablusgarp Savaşı sürecinde yaşanan kayıplar düşünüldüğünde, İtalya'nın Samsun tütününün önemli pazarlarından biri olduğunu çağırıştırıyor. Verilen tabloda görüleceği üzere Samsun limanından gemilere yüklenen yaprak tütünler, Baltık ülkelerinden Hindistan ve Avusturalya'ya kadar dünyanın çok farklı noktalarına ihraç edilmiştir.

Yaprak tütün

Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
1.094.800	95.200	İngiltere
5.389.000	538.900	Almanya
208.950	19.900	Fransa
25.147.200	2.579.200	Avusturya ve Macaristan
3.922.675	382.700	İtalya
74.250	5.400	Rusya

827.400	78.800	Belçika
156.400	9.200	İsveç, Norveç
3.231.000	323.100	Hollanda
86.855.750	4.694.900	Amerika
102.000	10.200	Hindistan
7.074.748	666.800	İskenderiye
1.200	120	Tunus
83.160	9.900	Sisam
387.000	38.700	Aden
247.500	22.500	Finlandiya
4.800	400	İsviçre
18.750	1.500	Danimarka
68.200	4.400	Transvala
67.600	5.200	Cezayir (Alzer)
2.000	200	Avusturalya
134.964.283	9.487.220	Toplam

Yaprak tütün ihraç grafiği

Yaprak tütünden sonra en büyük ihracat ürünü afyondur (Quataert, 2008, s. 244-246). %12'lik bir ihracat payına sahip olan afyondan elde edilen gelir 23.273.490 kuruştur. Afyon ihracatının küçük bir miktarı doğrudan İngiltere'ye yapılırsa da İstanbul aktarmalı gerçekleştiği kayıtlıdır.

Afyon

Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
35.400	177	İngiltere
23.238.090	74.832	Dersaadet
23.273.490	57.009	Toplam

Samsun limanından gerçekleşen ihracatta üçüncü sırada pazar payına sahip olan ürün yumurtadır. Gerçekleşen ihracatın %5'lik bir kısmını oluşturan ve 10.834.453 kuruşluk bir değere sahip olan yumurtanın en büyük alıcısı Fransa'dır. Tabloda 309.500 kilogram Dersaadet'e gönderilen yumurta ile ilgili düşünülen notta, bu ihracatın doğrudan Marsilya, Trieste ve Barselona limanlarına olduğu fakat Çanakkale Boğazı'nın İtalyanlar tarafından kapatılması dolayısıyla sevkiyatın İstanbul üzerinden kara yolu ile gerçekleştirileceği bilgisi verilmiştir. Yapılan yumurta ihracatı 3.528.824 kilogram olarak gerçekleşmiştir. Bu da Samsun'dan bir yıl içerisinde tanesi ortalama 50 gram üzerinden 70 milyon civarında yumurta ihraç edildiği anlamına gelmektedir. Dönemin depolama, muhafaza ve sevkiyat olanakları düşünüldüğünde, bu rakam bize Samsun ve art bölgesindeki yumurta üretiminin boyutları hakkında bir fikir vermektedir.

Yumurta

Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
9.840.986	3.207.900	Fransa
30.375	11.424	Avusturya ve Macaristan
963.092	309.500	Dersaadet
10.834.453	3.528.824	Toplam

İhracatta %5 gibi önemli bir paya sahip olan tiftik, İngiltere başta olmak üzere Avrupa ülkelerine ihraç edilmiştir. Yine tiftik gibi ham olarak ihracı gerçekleşen yapağı da İstanbul üzerinden Avrupa'ya götürülmüştür. Avrupa dışında yapağının gönderildiği tek yer Amerika olup gerçekleşen bu ihracat 6 tondur.

Tiftik

Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
3.308.468	141.891	İngiltere
45.536	2.846	İspanya
5.949.085	487.996	Dersaadet
9.303.089	732.733	Toplam

Yapağı

Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
29.650	5.930	İngiltere
31.564	6.005	Amerika

1.845.444	279.758	Dersaâdet
1.906.658	291.693	Toplam

Küçükbaş hayvan derileri de 3.755.206 kuruşluk bir gelir ile ihracatta önde olan ürünlerden birisidir. Bu derilerin en büyük alıcısı Amerika olup deriler ham halde tabaklanmadan ihraç edilmiştir. Bahse konu olan kayıtlarda yalnızca İskenderiye'ye yapılan 540 kiloluk derinin tabaklandığı bilgisi vardır.

Av hayvanlarına ait derilerin ise tamamı İstanbul üzerinden Avrupa'ya ihraç edilmiştir. Diğer ürünlerle kıyaslandığında 829.785 kuruşluk bedel ve 17.953 kiloluk miktarla bunun pek de azımsanmayacak bir rakam olduğu söylenebilir. Fakat bunun yalnızca bir yıla ait veri olduğunu düşünecek olursak, bu şekilde devam edecek bir avlanmanın, bölge yaban hayatı üzerinde nasıl yıkıcı bir etkiye yol açacağını az çok tahmin edebiliriz.

Deride olduğu gibi boynuz, kemik gibi hayvan uzuvlarına ait parçaların da en büyük alıcısı Amerika'dır. Bu ürünlerin 250 kilogramlık çok küçük bir kısmı İstanbul'a, 5 tonu Fransa'ya geri kalan tüm ürün ise Amerika'ya ihraç edilmiştir. Tuzlu bağırsak ihracatında da yine Amerika önemli alıcılardan birisidir. Böyle olmakla birlikte bu ürünün 2/3'lük kısmı İstanbul'a sevk edilmiştir. Her hangi bir not düşülmemekle birlikte muhtemelen bu ürün karayolu vasıtasıyla Avrupa'ya ihraç edilmiş olmalıdır.

Koyun, Keçi, Oğlak, Kuzu Derileri

Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
277.208	34.023	Fransa
179.520	39.140	Avusturya ve Macaristan
15.960	11.800	Almanya
17.040	4.475	Rusya
2.800.660	422.164	Amerika
10.920	540	İskenderiye
403.898	53.964	Dersaâdet
3.755.206	566.106	Toplam

Av Derileri

Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
829.785	17.953	Dersaâdet

Tuzlu Bağırsak

Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
78.975	3.185	Amerika
19.990	862	Avusturya ve Macaristan
1.020	255	Fransa
168.115	6.392	Dersaâdet
268.100	10.694	Toplam

Boynuz, Kemik ve Hayvan Uzuv Parçaları

Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
19.800	19.800	Amerika

2.640	5.000	Fransa
1.200	250	Dersaâdet
23.640	2.505	Toplam

Samsun limanından ihraç edilen endüstriyel bitkiler içerisinde en büyük paya sahip olan ürün haşhaştır. Tohumlarından kaliteli yemeklik yağ çıkartılan haşhaş bitkisinin bir yıllık ihracı 1.607.838 kilogram olup, bunun parasal karşılığı 2.847.459 kuruştur. Ürünün en büyük alıcısı Fransa olup, sırasıyla Almanya, Avusturya-Macaristan ve Amerika ihracat gerçekteştirilen diğer ülkelerdir. Diğer endüstriyel ihraç bitkileri ise keten tohumu, kendir yani kenevir tohumu, ham kenevir, cehri ve kitredir. Bu ürünlerden keten ve kenevir tohumlarından yağ elde edilmektedir. Keten tohumlarından elde edilen bezir yağı aynı zamanda boyacılık sektöründe de kullanılmaktadır. Cehri ise boya endüstrisinde kullanılan bir üründür. Geven bitkisinden el edilen kitle ise gıda başta olmak üzere farklı sektörlerde kullanımı olan bir zambak türüdür. Bu minvalde olmak üzere boya ve ilaç sanayi dâhil pek çok alanda kullanılan ve ihracı yapılmış olan bir diğer ürün de balmumudur.

Haşhaş

Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
1.673.909	994.961	Fransa
895.192	483.890	Almanya
71.883	36.749	Amerika
206.475	92.238	Avusturya ve Macaristan
2.847.459	1.607.838	Toplam

Keten Tohumu

Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
83.471	84.381	Fransa
51.200	46.210	Avusturya ve Macaristan
13.695	9.130	Almanya
148.366	139.721	Toplam

Cehri

Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
11.840	2.960	İngiltere
118.063	39.044	Fransa
40.000	15.729	Almanya
25.038	8.756	Avusturya ve Macaristan
158.405	55.287	Belçika
5.990	2.630	Romanya
3.276	1.092	İskenderiye
8.399	3.108	Bulgaristan
9.400	2.882	Rusya
198.723	51.502	Dersaâdet
579.134	18.299	Toplam

Kendir Tohumu

Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
217.942	275.856	Avusturya
79.154	103.626	Fransa
22.100	22.100	Belçika
17.136	17.136	Amerika
336.332	418.718	Toplam

Ham Kendir

Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
459.230	149.573	Fransa
69.300	23.100	Avusturya ve Macaristan
528.530	172.673	Toplam

Kitre

Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
6.460	1.755	Fransa
47.240	3.354	Dersaâdet
53.700	5.108	Toplam

Balmumu

Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
13.200	882	Rusya

Gıda sektörünün önemli bir ürünü olan mahlebi de burada zikretmekte fayda vardır. Başta İskenderiye olmak üzere Fransa, Aden, İngiltere ve Trablusgarp'a ihraç edilen 121.438 kilo mahlebin toplam bedeli 521.271 kuruştur.

Mahlep

Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
94.078	24.471	Fransa
25.000	5.000	İngiltere
369.918	85.742	İskenderiye
28.274	5.655	Aden
4.000	570	Trablusgarp
521.271	121.438	Toplam

Bir milyon kuruş üzeri gerçekleşen ürünler arasında mısır, buğday ve kuru bamya da yer almaktadır. Mısır ürünü, Fransa ve Almanya'ya ihraç edilmiştir. Küçük bir miktar ise İskenderiye'ye gönderilmiştir. Yapılan mısır ihracatı 3.695.532 kilo olup elde edilen gelir ise 1.456.720 kuruştur. Buğday ise yalnızca Fransa'ya ihraç edilmiş olup toplam 1.456.720 kilogramdır. Gerçekleşen bu ihracat 1.249.740 kuruş tutarındadır. Kuru bamya ihracatı ise 625.781 kilo olarak kayıtlıdır. Bu ihracatın 8.384 kilo olan çok küçük bir kısmı Amerika'ya olup geri kalanı İskenderiye'ye ve İstanbul üzerinden Avrupa'ya yöneliktir. Aşağıda verilen tabloda görüleceği üzere bulgur ve nohudun Rusya'ya, fasulyenin ise Fransa ve

İskenderiye'ye ihraç edildiği görölmektedir. Kepek ve yüksek oranda kepek içeren un anlamındaki paspal ise Almanya ve Fransa'ya ihraç edilmiştir.

Mısır		
Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
876.005	2.522.020	Fransa
565.040	1.150.000	Almanya
15.675	23.512	İskenderiye
1.456.720	3.695.532	Toplam
Buğday		
Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
1.249.740	1.715.240	Fransa
Kuru Bamya		
Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
464.091	46.746	İskenderiye
59.927	8.384	Amerika
536.518	52.651	Dersââdet
1.060.536	625.781	Toplam
Bulgur		
Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
47.162	42.130	Rusya
Nohut		
Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
40.665	42.840	Rusya
Fasulye		
Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
33.040	33.040	Fransa
24.600	24.600	İskenderiye
57.640	57.640	Toplam
Kepek - Paspal		
Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
74.520	171.160	Fransa
300.580	494.276	Almanya
375.100	665.436	Toplam
Un		
Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
4.800	4.500	Sisam
Arpa		
Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer

20.460   61.381   Fransa

Bir milyon kuruştan fazla ihracat geliri olan ürünlerden bir diğeri de ceviz içidir. İhracatında Fransa ilk sırada yer alırken onu sırasıyla Avusturya-Macaristan ve Amerika takip etmektedir. Toplam 1.107.575 kuruş gelir elde edilen bu ihracatın 13 bin kuruşu çok az aşan bir kısmı İskenderiye'ye gerçekleşmiştir. Cevizin yalnızca içi değil aynı zamanda kütüğü de ihraç edilmekteydi. 80 ton olarak Fransa'ya gerçekleşen bu ihracattan 80.018 kuruş gelir elde edilmişti. Yine çok az miktarda elma ve kuru kayısı ihracatı yapılabilmektedir. Sarımsak, elma ve kuru kayısı ihracatının üç katı olarak gerçekleşmiştir. Elma, kuru kayısı ihracat bedeli 13.216 iken, tek başına sarımsaktan 47.480 kuruş gelir elde edilmiştir.

Ceviz İçi

Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
583.600	165.771	Fransa
318.911	55.796	Avusturya ve Macaristan
7.725	1.875	İngiltere
44.115	13.250	Almanya
7.500	2.500	İtalya
4.560	500	Rusya
127.995	33.875	Amerika
13.169	4.971	İskenderiye
1.107.575	278.538	Toplam

Ceviz Kütüğü

Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
80.018	80.018	Fransa

Elma - Kuru Kayısı

Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
6.768	3.340	İskenderiye
1.098	366	Romanya
5.350	1.527	Amerika
13.216	5.233	Toplam

Sarımsak

Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
41.037	58.567	İskenderiye
6.243	13.127	Rusya
200	770	Avusturya ve Macaristan
47.480	72.464	Toplam

Halı kilim ihracatı da bir milyon kuruşu aşan bedel ile önemli ihraç malları arasındadır. Bir miktarı doğrudan Amerika'ya ihraç edilmiş olsa da geri kalanı İstanbul'a sevk edilmiştir. Önemli miktardaki bu ürün İstanbul'dan ihraç edilmiş olmalıdır.

Halı - Kilim

Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
19.475	470	Amerika
1.038.150	20.283	Dersaâdet
1.057.625	20.753	Toplam

Bir milyon kuruşu aşan son ihraç ürünü ise ipek kozasıdır (Quataert, 2008, s. 212-217). Toplam 24.804 kilogramlık ihracattan 1.001.443 kuruş elde edilmiştir. Kozanın yanı sıra 321 kilo Rusya'ya ipek tohumu ihraç edilmiş ve 69.447 kuruş gelir elde edilmiştir.

İpek Kozası

Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
227.758	7.611	Fransa
773.685	17.193	Dersaâdet
1.001.443	24.804	Toplam

İpek Tohumu

Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
69.447	321	Rusya

Samsun'dan bahse konu olan yılda ihracatı gerçekleşen tek maden bakırdır. Toplam 171.488 kilo olan bu ihracatın çok küçük bir kısmı hariç geri kalanı Fransa'yadır. Bu ihracatın bedeli ise 694.002 kuruştur. Bakırın yanı sıra hurda olarak bir miktar çinko ve lastik ürün de Amerika ve Fransa'ya ihraç edilmiştir.

Bakır Külçe

Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
687.852	170.463	Fransa
6.100	1.025	İngiltere
694.002	171.488	Toplam

Çinko ve Eski Lastik Hurdası

Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
6.916	18.881	Amerika
4.328	3.328	Fransa
11.244	22.209	Toplam

Bunun yanı sıra çok sınırlı miktarda mensucat adı altında yapılmış ihracat vardır ki toplam 1.331 kilo olup bedeli 23.791 kuruştur. Bulgaristan'a yapılan ihracat Balkan Savaşı öncesine aittir. Mensucat ismiyle kayıtlı bu ihracat, Arapkir'e ait mânusa denilen yerli dokumalar, Tokat yemenisi, havlu, peşkir, Gürün şalı gibi pamuk, yün ve ipek ürünlerden müteşekkildi.

Mensucat

Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
5.436	201	Fransa

14.355	945	Romanya
1.000	10	İskenderiye
3.000	175	Bulgaristan
23.791	1.331	Toplam

Samsun limanından aynı zamanda çeşitli meyve ve sebze tohumları da ihraç edilmekteydi. Zikrolunan ihracat Amerika, Mısır ve Fransa'ya yapılmıştır. Bu tohumların türü ve miktarı ayrı ayrı kaydedilmemiş olup genel başlık altında kaydedilmiştir. 14.158 kilogram olarak kaydedilen bu tohumların ihracatından elde edilen gelir ise 56.624 kuruştur.

Acıbadem, Kayısı, Karpuz ve Hıyar Çekirdekleri

Kuruş	Kilo	İhraç Edilen Yer
26.795	9.515	Amerika
8.419	2.431	Fransa
1.190	170	Amerika
20.220	2.042	İskenderiye
56.624	14.158	Toplam

Çeşitli eşya, ürün vs. adı altında kayıtlı ihraç ürünleri tabloda da görüleceği üzere bir birinden çok farklı kategoriye aittir. Örneğin bu grup içerisinde Fransa'ya canlı hayvan ihracatının da yapıldığı anlaşılmaktadır. Yine dikkat çeken bir ürün kurutulmuş hamsi olup Amerika'ya ihraç edilmiştir. Rusya'ya değirmen taşı gönderilirken, İskenderiye'ye ise öküz boyunduruğu ihraç edilmiştir. Adeta eser miktarda denilebilecek bu ürünlerin ihraç bedeli ise 19.634 kuruştur.

Çeşitli Eşya Ürün vs.

Kuruş	Kilo	Eşya veya Ürün Adı	İhraç Edilen Yer
100	Adet	Koyun	Fransa
75	25	Tahin Helva	"
576	192	Zencefil	"
281	281	Cevken	"
2.518	5.322	Hurda İp ve Kanaviçe	"
75	150	Kıl Mensucat	"
2.507	2.005	Hurda Madenî Eşya	"
912	1.824	Darı	Almanya
152	38	Rakı	"
1.500	1.380	Değirmen Taşı	Rusya
626	82	Çeşitli Ürünler	"
440	220	Leblebi	Amerika
626	82	Pastırma	"
5.567	1.562	Kuru Hamsi Balık	"
185	185	Çemen	Romanya

410	230	İp Yular	İskenderiye
1.024	13	Siyah Havyar	"
160	200	Öküz Boyunduruğu	"
300	300	Boş Varil	"
700	140	Çeşitli Ürünler	İngiltere
900	30	Hurda Lüks Lambalar	Yunanistan
19.634		Toplam	

Samsun limanı iç ihracatı

Ticari terminolojideki "ihracat" kapsamına girmese de ülke içerisine diğer limanlara sevk edilmek üzere Samsun iskelesi çıkışlı ürünler de ihracat olarak kaydedilmiştir. Bu ürünler yurtdışı ihracatından farklı bir kategoride bir araya toplanmıştır. Bu sevkiyat, yurtiçine yönelik de olsa Samsun limanından sevk edilen ürünleri ve miktarını göstermesi açısından araştırmaya dahil edilmiştir. Yurtiçine yönelik bu ticari faaliyet toplam 57.257.094 kuruş tutarındadır. Bunun en önemli kısmını, yurtdışı ihracatında da olduğu üzere 23.875.230 kuruş ile yaprak tütün oluşturmaktadır. Sevkiyatı gerçekleştirilen ikinci sıradaki ürün dakik yani un olup toplam 11.878.834 kuruştur. Bu temel besin maddesini takip eden ürün yine tütün mamulleridir. İşlenmiş yani içime hazır tütün ve sigaranın ticari bedeli 6.697.326 kuruştur. Verilen tabloda görüleceği üzere bakliyattan canlı hayvana, ottan helvaya kadar pek çok ürünün liman vasıtasıyla diğer limanlara sevk edildiği anlaşılmaktadır.

Yurtiçine yönelik bu ihracat ile ilgi olarak düşölen bilgi notundan, Balkan Savaşı seferberliği dolayısıyla limandan ordu iaşesi de sevk edilmiştir. Orduya ait canlı hayvandan bakliyata kadar sevkiyatı gerçekleştirilen bu ürünler, ticarî kategoride olmadığı gerekçesiyle kaydedilmemiştir. Bu bize Samsun limanının aynı zamanda askeri malzeme vb. sevkiyatında aktif rol oynadığını göstermektedir.

Samsun'dan Diğer Osmanlı Limanına Gerçekleşen Dahili İhracat

Ürün İsmi	Kilo	Kuruş
Buğday	1.370.213	1.166.674
Un	10.116.303	11.878.834
Kepik	174.565	91.979
Bulgur	394.593	463.600
Çorbalık Buğday	27.161	30.630
Arpa	4.726.259	3.227.184
Mısır	1.743.520	1.247.740
Yulaf	112.427	66.790
Ot	5.029	3.750
Saman	38.058	13.875
Fasulye	467.438	483.965
Nohut	31.750	32.685
Leblebi	27.144	42.118
Çeşitli Erzak	39.814	100.037

Soğan ve Sarımsak	191.615	168.487
Sade Yağ	1.718	17.940
Ceviz ve Ceviz İçi	25.626	61.540
Ceviz Yağı	206	1.025
Kuru Kaysı	1.440	5.060
Pamuk ve Yün Mensucat	159.893	3.430.520
Manda ve Kara Sığır Derileri	16.004	129.317
Tahin ve Tahin Helva	6.810	25.300
Elma	65.536	97.104
Pastırma	31.639	275.330
Siyah Havyar	1.195	94370
Yumurta	365.900	902.164
Ham Kendir	675	2.600
Urgan, İp ve Kınnap	10.744	71.895
Kendir Tohumu	1.003	5.030
Mahlep	14.320	88.400
Salep	120	4.000
Yaprak Tütün	1.591.682	23.875.230
Mamul Tütün ve Sigara	421.176	6.697.326
Çeşitli Eşya ve Mahsulat	145.710	147.985
Koyun ve Keçi	adet / 19.334	1.680.380
Manda ve Kara Sığır	adet / 1.065	574.700
Bargir	adet / 30	31.100
Ester	adet / 20	17.730
Merkep	adet / 11	2.700
Toplam		57.257.094

Sonuç

İstatistik adlı eserdeki verilere göre Samsun limanından gerçekleşen ihracatın yaklaşık yarısı Amerika'yadır. Fakat bunda yaprak tütün belirleyici role sahiptir. Zira yaparak tütün ihracatın %68 gibi önemli bir kısmını oluşturmaktaydı. İhraç edilen tütünün %64'ünün alıcısı Amerika'dır. İhracat rakamlarına tütün dahil edilmediğinde Amerika'nın payı %5 gibi nispeten küçük sayılabilecek bir orana düşmektedir. Tütün hariç diğer ürünlerin ihracat payı maalesef %32 gibi orana ancak ulaşabilmektedir. Tütün dışında geri kalan ürünlerin %90'ı aşan bölümü Avrupa'ya ihraç edilmiştir. Trablusgarp Savaşı Avrupa'ya deniz yoluyla gerçekleşecek sevkiyatı etkilemiş, toplam ihracatın %19'u İstanbul'a yapılmıştır. İstanbul aktarmalı gerçekleşen bu ihracatın hangi Avrupa ülkesine gerçekleştiği bilgisi maalesef kayıtlı değildir. Bu durum, Avrupa ülkelerinin Samsun ihracatındaki paylarını net olarak tespitimizi engellemiştir.

Samsun limanından yurtdışına yapılan ihracat tamamen hammadde temellidir. Çeşitli eşyalar, halı, kilim ve bir miktar da yerli pamuklu vs. dokumalar nispeten işlenmiş ürün vasfına girebilir. Bunlardan

halı ve kilimler hariç, geri kalan ürünlerin ihracattaki payı 50 bin kuruşu dahi bulmamaktadır. Hemen hemen tamamı hammaddeye dayalı bu ihracat, Osmanlı ülkesindeki imalat sektörünün geri kalmışlığı olarak da yorumlanabilir. Deriden cehriye, yapağıdan ceviz kütüğüne kadar tüm ürünler işlenmemiş olarak ihraç edilmekteydi. Türk ceviz kütüğü günümüzde dahi lüks İngiliz tüfeklerinin kundaklarında özellikle tercih edilen ve aranan bir üründür. Muhtemelen bu ürün bahse konu olan dönemde de tüfek kundağı; silah, bıçak kezbisi ve mobilya yapımında kullanılmak üzere ham olarak tercih edilmekteydi. İhracat hammadde temelli gerçekleşirken ithal ürünlere baktığımızda, hazır ayakkabılardan kibrite, lastik galoştan sobaya kadar hemen hemen tamamı mamul maddelerden oluşmaktaydı.

Geniş bir hinterlandın ihracat eğilimini gösteren Samsun gümrük kayıtları, aynı zamanda Osmanlıların üretim ve imalat sektörlerindeki durumu hakkında da bir kesit sunmaktadır. 19. Asırda Avrupalılar, elde ettikleri ticarî imtiyazlar, üretim üzerindeki kontroller sayesinde, Osmanlı topraklarını adeta hammadde ihtiyaçlarını karşıladıkları bir müstemlekeye dönüştürmüşlerdir.

Kaynakça

- Altun, M. (1995). *Osmanlı Tütün Tekeli - Memalik-i Osmaniye Duhanları Müşterek'ül-menfaa Rejî İdaresi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Arıcanlı, T. (1998). "19. Yüzyılda Anadolu'da Mülkiyet, Toprak ve Emek", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, (Ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak), İstanbul.
- Collas, M.B.C. (1864). *La Turquie en 1864*, Paris.
- Dıġırođlu, F. (2011). *XIX. Yüzyıl Karadeniz'inde Yeni Bir Ticari Merkez: Samsun*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul
- Duran, B. (1990). "Karadeniz Bölgesinin 1870-1914 Arasında Tarımsal Gelişmesi", *İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi (1-3 Haziran 1988)*, Samsun.
- Faroqhi, S. (1993). *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, İstanbul.
- İvecan, R. (2019), *Samsun Gümrüğü (Samsun'un 1328 Sene-i Mâliyesi Zarfındaki Ticâret-i Umûmiyesi)*, İstanbul.
- Karpat, K. (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, İstanbul.
- Köse, O. (1997). *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması (Oluşumu-Tahlili-Tatbiki)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Samsun
- Kütükoğlu, M. S. (1988). "XIX. Yüzyılda Trabzon Ticareti", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildiriler (13-17 Ekim 1986)*, Samsun.
- Quataert, D. (2008). *Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım 1876-1908* (Çevirenler N. Ö. Gündoğan – A. Z. Gündoğan), İstanbul 2008, s. 244-246.
- Trabzon Vilayeti Salnameleri*
- Turgay, Ü. (1994). "Trabzon", *Doğu Akdeniz Liman Kentleri (1800-1914)*, (Ed. Çağlar Keyder, Eyüp Özveren, Donald Quataert), İstanbul.
- Yılmaz, Ö. (2014). "Samsun'da Fransız Konsolosluğu'nun Kurulması ve Fransız Arşiv Belgelerine Göre Şehrin Durumu (1840-1870)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 16, Trabzon.
- Yolalıcı, M. E. (1998). *XIX. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağı'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara.